

STADSHOLMEN

TJÄRHÖVET MINDRE 24

Kvastmakarbacken 6

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreserveratet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 KVAJSTMAKARBACKEN 6A
- 2 KVAJSTMAKARBACKEN 6B
- 3 UTHUS

KVASTMAKARBACKEN ÅR 1912. FOTO OSCAR HEIMER. SSME30149.

Tjärhovet mindre 24 består av flera sammanbyggda huskroppar placerade längs Kvastmakarbacken. Dess nuvarande placering och karaktär kan härledas till en brandförsäkring 1799. Tomten var dock bebyggd redan 1752 med tre bostadshus, men det är inte klarlagt vilka de motsvaras av idag.

Byggnaderna uppfördes i stadens utkant och vittnar om arbetarens enkla bostadsförhållande. Dess karaktär representerar 1700-talets småskaliga byggnadsskick och placering längs gatan med en gård innanför. Husens volymer är intakta och har ett stadsbildsmässigt och miljömässigt värde.

Exteriörerna är tydliga exempel på 1700-talets stilideal med panelade fasader, sadeltak och kvadratiska fönster, omgivna av fönsterluckor. Under 1980-talet genomgick fastigheten en stor renovering, både utvändigt och invändigt. I husen bevarades äldre delar och detaljer, bland annat hel- och halvfranska fyllningsdörrar från 1700-talet, bjälktak samt inbyggda

garderober. I husen finns ett flertal olikformade eldstäder representerade, dels murade spisar med kåpa och dels kakelugnar i kvadratisk, rektangulär och rund form.

Fastigheten Tjärhovet mindre 24 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Åsöberget har, tillsammans med Djurgårdsstaden, den mest omfattande och sammanhängande trähusbebyggelsen i Stockholm. Den enhetliga bebyggelsen

BOSTADSLÄNGAN LÄNGS KVASTMAKARBACKEN SOM TYDLIGT URSKILJER DE ÄLDRE STUGORNA, IDAG SAMMANBYGGDA TILL TVÅ LÄGENHETER. FOTO: J. MALMBERG.

har sina rötter i sent 1600-tal och tidigt 1700-tal. Stadens och rikets utskeppning av tjära gjordes under 1600-talet från det så kallade Tjärhovet vid Tegelviken, och från 1687 till 1910 fanns stadens största skeppsvarv på platsen. En stor del av varvsarbetarna slog sig ned på det närbelägna Åsöberget och kom att vara i majoritet bland de boende fram till 1800-talets sista decennier. Sågargatan har till exempel fått sitt namn av de många sågare som arbetade vid varvet och också bodde i området. Även folk som arbetade på Beckholmen eller Djurgårdsvarvet hade med båt nära till arbetet och många bodde i Åsöbergets trästugor. Under 1700-talet tillkom nya yrkeskategorier bland de boende i takt med att flera textilmanufaktur etablerades på östra Södermalm.

De då avlägset belägna och bergiga tomterna var utan större värde för staden och uppläts för bostadsbebyggelse mot en relativt låg årsavgift. Flera timmerhus uppfördes under 1700-talets första

årtionde och marken fortsatte att tas i anspråk under århundradets första hälft. Tomterna bebyggdes som stadsgårdar med ett eller flera bostadshus och bodar. Även fåhus har förekommit. Åsöberget var ett av de områden där trähus fortsatte att uppföras efter 1730-talets förbud mot trähusbyggande. På 1770-talet och under 1800-talets första hälft uppfördes några tidstypiska putsade stenhus och på 1880-talet byggdes ett par hyreshus vid Folkungagatan. I början av 1900-talet sprängdes Sågargatan ned för att råda bot på de stora höjdskillnaderna och underlätta kommunikationerna. År 1931 sänktes på samma sätt Åsögatan. Åsöbergets trähus ligger därför i dag högre än omgivande stenhus.

Arkivhandlingar berättar att Åsöberget tidigt var ett av stadens fattigaste och mest eländiga områden. Situationen var som på flera andra håll i Stockholm särskilt problematisk under 1800-talets andra hälft, då huvudstadens befolkning ökade explosionsartat

VY FRÅN NORR SOM VISAR EN DEL AV GÅRDSMILJÖN MED TERRASSER. FOTO: J. MALMBERG.

och trångboddheten var ett enormt problem. Fram till 1900-talets mitt dominerades befolkningen nästan helt av arbetare.

Fastigheterna förvärvades successivt av staden under åren 1881–1927. Ledamoten av stadsfullmäktige, Anna Lindhagen, började på 1910-talet verka för ett bevarande av några äldre Stockholmsmiljöer. Samfundet Sankt Erik föreslog 1915, tillsammans med den då ledande stadsplanarkitekten Per Olof Hallman, att några ”gammelkvarter” i stadens ägo borde bevaras som så kallade asylområden; intakta historiska miljöer som kunde ge en mycket bättre bild av äldre tiders levnadsvillkor än några bevarade träkåkar här och var. Till dessa asyler kunde även andra timmerhus flyttas. En av de föreslagna miljöerna var den ålderdomliga och relativt enhetliga bebyggelsen på Åsöberget. Under 1940-talet intensifierades diskussionerna i kulturresevatsfrågan och Stadsmuseet hävdade att Åsöberget, näst efter Vita Bergen,

var det område där det var mest angeläget att inrätta ett reservat. Åsöberget blev först ut att rustas upp efter det formella beslutet i stadsfullmäktige att inrätta kulturresevat 1956.

Under de mer än tio år som upprustningen pågick blev åtgärderna i vissa fall genomgripande, bland annat beroende på husens dåliga skick och myndighetskrav på moderna bostäder med till exempel badrum och högre takhöjder. Vissa hus revs och byggdes upp på nytt, andra kompletterades eller byggdes om. Tack vare detta räddades mycket som annars hade försvunnit, och trots de till synes radikala åtgärderna ger Åsöberget i dag en fin bild av ett äldre Stockholm före 1800- och 1900-talens stora stadsomvandlingar.

HISTORIK

Erik Wettersten med familj

Den första kända ägaren för fastigheten Tjärhovet mindre 24 är brevdragaren Erik Wettersten med hustru.

KVADRATISK, HÖRNPLACERAD GRÖN KAKELUGN FRÅN 1700-TALETS SLUT ELLER 1800-TALETS BÖRJAN. FOTO: J. MALMBERG.

År 1726 gjordes en uppmätning då Wettersten med 215 daler och 27 öre kopparmynt inlöste medarvingars rätt till sin gårdsegendom. Det årliga tomtöret var satt till 30 öre silvermynt. I uppmätningen beskrevs tomten med dess östra sida vid Tvärgatan, västra sida mot timmermansänkan hustru Kerstin Larsdotters gård, södra sida vid Tvärgränden och norra sida vid ett öppet berg.

År 1733 hade enligt mantalslängd Erik Wetterstens svärson, snus- och tobakstillverkaren Gabriel Brandström, övertagit gården. År 1752 tecknade Brandström en brandförsäkring över gården som beskrev

bebyggelsens omfattning med tre bostadshus. Två av dem innehöll ett rum med biutrymme och ett hus hade tre rum, förstuga och bjälkkällare. På gården stod ett uthus i form av vedbod. År 1755 avstyckade Brandström en del av fastigheten mot väster och sålde den till linnevärmästaren Mathias Grön.

Brandförsäkringen 1799

Enligt köpebrev 1796 köpte fabrikör Pehr Malmqvist gården av Gabriel Brandström. Malmqvist lät, enligt en ny brandförsäkring 1799, förse bebyggelsen med ”nya eldstäder, plank, panelningar och tegeltak mm”. Den norra och västra sidan av gården omgavs av staket och en inkörspport vid Kvastmakarbacken. Längs den södra tomtgränsen stod bostadshus som från väster med riktning österut beskrevs följande:

- En panelad träbyggnad med två rum och ett kök.
- Ett panelat hus med förstukvist och tak av bräder som innehöll två rum och ett kök.
- En panelad träbyggnad på stenfot med förstukvist och tak av tegel och bräder vid hörnet av Kvastmakarbacken. Huset inrymde tre rum med panelade tak.

Vidare på gården, i hörnet av Kvastmakarbacken och Kvastmakartrappan, stod ytterligare ett hus med förstukvist och tak av bräder. Det innehöll en bjälkkällare, ett stort rum samt ett kök. Huset revs år 1960. Längs Kvastmakartrappan stod en bagarstuga som var täckt av tegel och torv men revs innan 1863. I övrigt fanns ett antal bodar och i trädgården var terrasser av gråsten.

Ägare och hyresgäster under 1800-talet

Redan tre år efter att Pehr Malmqvist köpte gården sålde han den vidare via auktion. Egendomen inköptes av den kunglige sekreteraren Lars Hellström. År 1804 avled hans hustru och vid hennes bortgång gjordes en bouppteckning som beskrev att tomten var ”bristfällig, hade ett mycket avlägset läge och svår tillgång på vederhäftiga hyresmän”. Året efter hustrun avled sålde Hellström gården till överskäraren och klädesfabrikören Carl Fredrik Hornberg.

I en mantalslängd 1845 beskrev Hornberg att följande hyresgäster bodde på gården; en klädesfabrikör med fru och två inneboende, en brädgårdsarbetare, en skomakargesäll med fru och inneboende och en änka med fyra inneboende timmermän och arbetskarlar. C. F. Hornberg

BEVARAD HELFRANSK ENKELDÖRR MED TRE FYLLNINGAR, NUPNA HÖRN OCH GÅNGJÄRN MED KNOPP FRÅN 1700-TALET. FOTO: J. MALMBERG.

innehade fastigheten fram till 1850 då bryggaren Adolf Höijer övertog den. På gården bodde Höijer tillsammans med dotter, barnhusbarn och enligt mantalslängd 1860 bodde även en demoiselle och två garvaregesäller hyresfritt. Mot hyra bodde ytterligare två garvaregesäller och en arbetskarlsänka tillsammans med sina familjer samt ett flertal inneboende. Garvaregesällerna arbetade vid engelska garveriet i Tegelviken.

Den siste att äga egendomen, innan Stockholms stad övertog 1907, var svarvare Herman Wilhelm Lindqvist. Numer äger Stadsholmen fastigheten.

Upprustning och renovering

År 1987 genomfördes en upprustning av husen för

att möta de krav som ställdes på en åretruntbostad. Stadsmuseet var delaktiga i upprustningen. Vid renoveringen byggdes bostadslängan om till två lägenheter, nummer 1 och 2 på kartan. Detta innebar nya öppningar mellan huskropparna samt förändringar i den äldre planlösningen och rivning av äldre kök. Den västra delen av bostadslängan innehöll ursprungligen en bod men nyuppfördes för att inrymma modernt kök och wc. Detsamma utfördes i den nordöstra delen som tidigare var en verkstad men ersattes av ett nytt hus med modernt kök och wc.

BYGGNADSBESKRIVNING

I norr avgränsas tomten av Kvastmakartrappan, i söder och öster av Kvastmakarbacken och i väster av Åsöbergets parkmark. Tomten omges av spjälstaket med grindar i öster och söder.

Gårdsmiljö

Trädgården sluttar från norr ned mot bostadslängan i syd och från västra änden ner mot öster. Terrasseringsringar och trappor finns på olika bredder i trädgården. Terrasseringsarna är gjorda av slipers och i den nordöstra änden finns gamla grundmurar till ett nu rivet hus. Trädgården består av gräs, planteringar, bärbuskar, trädgårdsland och träd. Den övre delen av trädgården är oregelbunden med buskar, gångar med singel och rabatter i de sluttande partierna. Den nedre delen av gården har bland annat syrener, en tuja och flera rosor. Gången närmst huset är lagd med cementplattor. Under 1990-talet tillkom ett lusthus på tomten och senare en trappa.

Bostadslängan

Exteriör

Längs Kvastmakarebacken ligger den panelade och rödfärgade, vinkelbyggda envånings bostadslängan. Den är hopfogad av fem sinsemellan tydligt urskiljbara huskroppar. Husen har enkupigt tegeltak, bortsett från den nordöstra delen av hus 2 på kartan med svart plåttak. Fönstren omges av vitmålad foder med profilerad kant och är övervägande kvadratiska med mittpost, spröjsade bågar och innanfönster. Fönstren har hörnbeslag av 1700- respektive 1800-talstyp. Huvudentréerna till Kvastmakarbacken 6a och b består av panelklädda och ockrafärgade enkeldörrar från renoveringen 1987. Det finns även två äldre öppningar som tidigare var

ÄLDRE MURAD ÖPPEN SPIS MED KÅPA. FOTO: J. MALMBERG.

entréer till stugorna innan sammanslagningen. Det ena, placerat i hus nummer 1 på kartan, består av en ockrafärgad pardörr med spröjsade fönsterpartier från renoveringen 1987. Innanför finns en äldre halvfransk pardörr med småspröjsade fönster med tärningskapitäl, som innan renoveringen var ytterdörr.

I hus nummer 2 på kartan finns en sentida ytterdörr av liggande och ockrafärgad panel samt en äldre innerdörr med tre fyllningar, troligtvis från 1800-talets andra hälft.

Interiör

Bostadslängan består idag av två stycken lägenheter vars interiörer bär spår av olika tidsepoker. Interiören och dess planlösning präglas tydligt av de olika byggnadskropparna. Bland annat genom huskropparnas olika nivåer med invändiga trappor samt antalet entréer. Båda lägenheterna bevarar rum med bjälktak och några rum har lockpanelstak. Vid renoveringen revs två murade spisar med kåpa men två återstår och i den ena lägenheten finns även en välvd murad nisch för kamin.

I huslängan finns tre kakelugnar, en vit rektangulär från 1800-talet, en runt vit från mitten av 1800-talet med dekor av kotte och tallmotiv och en kvadratisk, hörnplacerad grön kakelugn, med putsat fundament från 1700-talets slut eller 1800-talets början.

Av äldre invändiga snickerier finns bland annat en vägg med platsbyggd garderob i pärlspont samt en i locklistpanel.

Huslängan bevarar många äldre fyllningsdörrar. Här finns helfranska enkeldörrar med tre fyllningar, nupna hörn och gångjärn med knopp från 1700-talet. Det finns även några halvfranska enkeldörrar

med tre fyllningar och kammarlås från tiden kring sekelskiftet 1800. De flesta foder är från renoveringen 1980 men det finns även äldre, troligtvis från sekelskiftet 1900.

Uthus

Längs den västra tomtgränsen finns ett rött panelat uthus av trä, hus nummer 3 på kartan. Taket är ett pulpettak klätt med enkupigt tegel. Huset har tre pardörrar av plank till förrådsutrymmen. Tidigare stod här ett uthus med dass och bodar.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.